

Асобасна арыентаванае навучанне ў практыцы настаўніка-філолага

З вопыту работы

В. У. Кот,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі
гімназіі № 1 г. Жлобіна

Змены ў грамадстве, эканоміцы, палітыцы і культуры патрабуюць ад настаўніка падрыхтоўкі такога выпускніка, які будзе запатрабаваны грамадствам, здольны да самарэалізацыі, паспяховы, дзейсны ў сучасным шматпраблемным свеце.

Актуальнасць абумоўлена тым, што мэтанакіраваная сістэмная работа па развіцці пазнавальнай дзейнасці мала праводзіцца на практыцы. У гэтых умовах застаюцца незапатрабаванымі глыбіня, крытычнасць, гнуткасць пазнавальнай дзейнасці, якія з'яўляюцца прыметамі яго самастойнасці і творчасці. Развіццё пазнавальнай дзейнасці пачынаецца не са знаёмства з вядомымі спосабамі рашэння пэўнай задачы ці праблемы, а з фарміравання патрэбы ў атрыманні вынікаў. Адказваючы на актуальныя пытанні, якія ўзнікаюць на шляху да мэты, вучань хутчэй і глыбей можа засвоіць новы матэрыял.

Урок, калі настаўнік дае веды, а вучань бярэ іх, не ўкладаючы пры гэтым намаганняў, не можа якасна забяспечыць стварэнне ўмоў для фарміравання якасцей асобы вучняў, неабходных для іх далейшай паспяховай сацыялізацыі ў сучасным грамадстве. Таму пераход да развіцця пазнавальнай дзейнасці ў вучняў праз выкарыстанне метадаў і прыёмаў асобасна арыентаванага

навучання ў сітуацыях з высокім узроўнем нявызначанасці з'яўляецца адным з запатрабаваных напрамкаў адукацыйнага працэсу.

Зараз шмат увагі надаецца сутнасці асобасна арыентаванай педагогікі. Таму я згодна з думкай большасці педагогаў, што выхоўваць і навучаць, развіваць і карэкціраваць паводзіны патрэбна без насілля, паважаючы асобу дзіцяці, уважліва выяўляючы, падтрымліваючы і развіваючы здольнасці і схільнасці вучня. Яшчэ ў XVII стагоддзі Я. А. Каменскі казаў: «Правільна вучыць моладзь – гэта не значыць убіваць у галовы сабраную з аўтараў сумесь слоў, выказаў, думак, а гэта значыць – раскрываць здольнасць разумець рэчы, каб менавіта з гэтай здольнасці, быццам з жывой крыніцы, пацяклі ручайкі (веды)» [2, с. 55].

Сучасная парадыгма адукацыі арыентуе школу на рэалізацыю асобасна арыентаванага навучання. У цэнтр школьнай адукацыі пастаўлена развіццё і выхаванне чалавека культуры, здольнага ўздзейнічаць на асабістую адукацыйную траекторыю, суадносячы яе з нацыянальнымі і агульначалавечымі дасягненнямі.

Асаблівасці асобаснага падыходу разглядаюцца на ўроку ў чатырох аспектах: у арганізацыі самога ўрока, у іншай пазіцыі педагога ў адносінах да вучня і вучэбнага працэсу, у іншай пазіцыі самога вучня як суб'екта вучэбнай дзейнасці, у іншым характары ўзаемаадносін паміж настаўнікам і вучнем у навучальным працэсе [3, с. 45].

У чым жа асноўнае адрозненне паміж асобасна арыентаваным і традыцыйным навучаннем?

Я лічу, што галоўнае адрозненне ў пастаноўцы мэтаў і ў прынцыпе арганізацыі педагогічнага працэсу. Вучань засвойвае матэрыял не проста слухаючы або ўспрымаючы органамі пачуццяў, а як вынік таго, што ён задаволіў свае патрэбы ў ведах, з'яўляўся актыўным суб'ектам свайго навучання. У вучня развіваецца ўвага, творчыя здольнасці, здагадка, ён сам робіць вывады і абагульненні, прымяняе свае веды ў новай сітуацыі.

Працуючы некалькі гадоў над укараненнем у працэс навучання і выхавання асобна арыентаваных тэхналогій, я прыйшла да высновы: менавіта развіццё вучня дазволіць яму вучыцца самастойна здабываць веды, выпрацоўваць уменні і навыкі, якія ператвараюцца ва ўмовах свабоднай творчай дзейнасці. Перад педагогам стаіць задача – фарміраваць уменне вучыцца ў працэсе актыўнай пазнавальнай дзейнасці і вучэбнай самастойнасці. Гэта прымушае настаўніка шукаць сродкі актывізацыі і кіравання вучэбна-пазнавальнай дзейнасцю.

На маю думку, эфектыўнай формай з'яўляецца работа ў малых групах. Гэта стратэгія, якая дае магчымасць усім вучням удзельнічаць у рабоце, практыкаваць навыкі супрацоўніцтва, міжасобасных зносін. Групавую работу выкарыстоўваюць тады, калі патрэбна вырашыць праблему, з якой вучні не могуць справіцца індывідуальна. Я ствараю групы з разнародным складам вучняў (моцныя і слабыя, юнакі і дзяўчаты). У такіх групах стымулюецца развіццё творчай дзейнасці і інтэнсіўны абмен ідэямі. Вучні праводзяць больш часу, прадстаўляючы свой пункт погляду, могуць абмеркаваць праблему больш дэталёва, вучацца разглядаць пытанні з розных бакоў. Арганізуючы работу такіх груп, педагогу патрэбна ўпэўніцца, што вучні валодаюць неабходнымі ведамі і ўменнямі, якія патрэбны для выканання групавога задання, інакш яны не прыкладуць патрэбных намаганняў, каб выканаць работу.

Лічу, што прымяненне на ўроку рознаўзроўневых заданняў, дазваляе вучням самім выбраць від і форму матэрыялу (слоўную, графічную, умоўна-сімвалічную), стварыць сітуацыю поспеху, дае магчымасць настаўніку правесці дыягностыку і сачыць за дынамікай інтэлектуальнага развіцця вучня. Улік індывідуальных асаблівасцей дзіцяці дазваляе педагогу скласці заданні такім чынам, каб садзейнічаць рэалізацыі магчымасцей кожнага вучня ў рамках асобна арыентаванага навучання. Але такія заданні толькі тады будуць садзейнічаць дасягненню станоўчых вынікаў, калі будуць выкарыстоўвацца сістэматычна.

Неабходнымі элементамі ўсякага дзеяння з'яўляецца аналіз і сінтэз, накіраваны на разгляд любой моўнай з'явы. Напрыклад, на ўроку ў 6 класе, каб даць вучням паняцце пра займеннік як часціну мовы, работу пачынаю з марфемнага аналізу слова *займеннік*. Затым прааналізаваныя часткі слова аб'ядноўваюцца і робіцца вывад, што ў дадзеным выпадку лексічнае значэнне слова складаецца са значэнняў марфем, што яго складаюць. Гэта індуктыўны шлях пазнання, які забяспечвае большую актыўнасць класа [4, с. 86].

Параўнанне і супастаўленне – важныя прыёмы навучання мове. Я часта выкарыстоўваю іх у сваёй працы: параўнаць службовыя і самастойныя часціны мовы, якасныя і адносныя прыметнікі, словазлучэнне і сказ, тэксты розных стыляў (Дадатак 3).

Класіфікацыя і дыферэнцыяцыя. Выдзяляючы агульнае і рознае ў моўных фактах і з'явах, вучань атрымлівае магчымасць размяркоўваць іх па групам, аб'ядноўваць у асобныя класы. Напрыклад, можна даць такое заданне вучням: размеркаваць у групы лічэбнікі і словы з лікавым значэннем; размеркаваць па групам абстрактныя і канкрэтныя назоўнікі (Дадатак 3).

Стварэнне праблемнай сітуацыі. Каб дабіцца актыўнай работы вучняў, неабходна выклікаць у іх патрэбнасць у ведах, якая можа ўзнікнуць у тым выпадку, калі на шляху вучня з'яўляюцца перашкоды, якія яму неабходна пераадолець. Праблемную сітуацыю можна стварыць нават такімі простымі на першы погляд заданнямі: 1. -Ць, -ці, -чы ў інфінітыве – суфікс ці канчатак? (Тэма «Неазначальная форма дзеяслова» 7 клас); 2. З тэксту выпішыце ўсе назоўнікі, вызначце тып іх скланення, падкрэсліце тыя, у якіх было цяжка гэта зрабіць (сярод іх павінны быць рознаскланяльныя), паспрабуйце праскланяць іх, выдзеліце марфемы, ці можна па іх вызначыць тып скланення, чаму? (Тэма «Асновы назоўнікаў» 6 клас) (Дадатак 3).

Лінгвістычны эксперымент. Сутнасць гэтага прыёму заключаецца ў тым, што адны моўныя формы і канструкцыі замяняюцца іншымі. Гэты прыём дапамагае вучням паверыць у правільнасць лінгвістычных з'яў. Напрыклад, у 6 класе пры вывучэнні тэмы «Лічэбнікі колькасныя і парадкавыя» паставіць

словазлучэнне *парадкавы лічэбнік+назоўнік* у родным, давальным, творным склонах. Да лінгвістычнага эксперыменту можна аднесці і «нямы» дыктант. На лісце паперы лічбай запісаны лічэбнік, побач намалюваны нейкі прадмет. Напрыклад, у 6 класе пры вучэнні тэмы «Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі, іх скланенне, ужыванне і правапіс» патрэбна паставіць лічэбнік і назоўнік у пэўны склон: з 55 (яблык), няма 24 (хлопец).

Пры планаванні ўрока я імкнуся, каб ён быў накіраваны не на высьвятленне таго, што ведае ці не ведае вучань, а на тое, наколькі развіты яго «сіла розуму», схільнасці і здольнасці разважаць, крытычна думаць, знаходзіць правільнае рашэнне, прымяняць веды на практыцы. Не апошняю ролю адыгрываюць тут *творчыя заданні*. Гэта такія заданні, якія патрабуюць ад вучня не простага ўзнаўлення інфармацыі, а творчасці, паколькі заданні ўтрымліваюць элементы невядомасці і звычайна маюць некалькі падыходаў, што вельмі важна ў асобна арыентаваным навучанні. Вакол творчага задання ствараецца атмасфера пошуку, адкрытасці. Практычнае і блізкае да жыцця заданне надае сэнс навучанню, матывуе вучняў. Магчымасць знайсці сваё асабістае правільнае рашэнне, заснаванае на асабістым вопыце, дазваляе стварыць фундамент для супрацоўніцтва, для зносін паміж усім ўдзельнікамі адукацыйнага працэсу (Дадатак 1).

Таму я прапаную **падборку заданняў**, якія можна выкарыстаць на асобна арыентаваным уроку.

Тэма «Працяжнік паміж дзейнікамі і выказнікамі» 8 клас

Загадка вучні атрымліваюць заданне: знайсці ў мастацкай літаратуры і выпісаць 5–7 сказаў, у якіх пастаўлены працяжнік. Пасля тлумачэння новага матэрыялу вучні аналізуюць выпісаныя сказы і выбіраюць тыя, якія падыходзяць да дадзенай тэмы (Дадатак 3).

Тэма «Лічэбнік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля» 6 клас

Прыводзяцца прыклады лічэбнікаў і сярод іх называюцца словы з лічбавым значэннем (двойня, учатырох, адзінка і інш.). Задача вучняў: знайсці спецыяльна дапушчаную памылку і выправіць яе (Дадатак 3).

Гэты прыём прывучае дзяцей імгненна рэагаваць на памылкі, даказваць і аргументаваць іх наяўнасць. Такое заданне фарміруе граматынасць, развівае матывацыю запамінаць правільны варыянт, развівае ўважлівасць.

Тэма «Зваротак» 8 клас

Складзі апорны канспект (сэнсава-лагічны ланцужок) па тэме, затым абмяняцца запісамі і адказваць па канспекце суседа.

Тэма «Адасобленыя члены сказа» 8 клас

Тэма даволі складаная, і таму, вывучаючы яе, я заўсёды прапануе вучням прыняць удзел у конкурсе шпаргалак.

Тэма «Займеннік» 6 клас

Можна выкарыстаць такую форму апытвання, як «Хачу атрымаць 10». Да дошкі запрашаецца той, хто ўпэўнены ў сваіх ведах. Кожны з класа павінен быць гатовы задаць пытанне таму, хто ля дошкі. У моцных класах да дошкі запрашаюцца два вучні: адзін адказвае на пытанні, а другі прыводзіць прыклады.

Важным і патрэбным у працэсе навучання з'яўляецца абмеркаванне ў канцы ўрока не толькі таго, што новага даведаліся, але і таго, што спадабалася (не спадабалася) і чаму, што хацелася б выканаць яшчэ раз [7, с.55].

Пры дапамозе рэфлексійных заставак настаўнік не толькі падводзіць школьнікаў да асэнсавання вынікаў работы, але і да самастойнага вызначэння зместу індывідуальнага праекта дзейнасці. Я на сваіх уроках звяртаюся да розных прыёмаў рэфлексійнай дзейнасці. Напрыклад, прыём «Закончы сказ», пры якім вучням прапануецца закончыць некалькі фраз, якія датычацца зместу, атмасферы і арганізацыі ўрока (памяткі ляжаць на кожнай парце). На ўроках у старшых класах выкарыстоўваю стратэгію «3x2x1»: патрэбна запісаць 3 думкі, з якімі пазнаёміліся, 2 рэчы, якія зробіце практычна, і 1 пытанне, якое найбольш хвалюе.

Паслядоўнае і сістэматычнае выкарыстанне прыведзеных прыёмаў садзейнічае развіццю пазнавальнай актыўнасці навучэнцаў, развіццю камунікатыўных навыкаў, навыкаў самастойнага навучання, рэфлексіі.

Неабходна звярнуць увагу, што паспяховасць работы па развіццю пазнавальнай дзейнасці вызначаецца перш за ўсё тым, як настаўніку ўдасца стварыць умовы для актыўнасці вучняў, улічваючы патэнцыяльныя магчымасці, і рэалізаваць уменне далучыць да работы кожнага. А для гэтага неабходна распрацаваць гульні, практыкаванні, што патрабуе дадатковага часу на падрыхтоўку да ўрока.

Літаратура

1. **Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання «Беларуская мова 5–11 класы».** Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2017.
2. **Гин, А. А.** Приёмы педагогической техники / А. А. Гин. – Гомель: Сож, 2011. – 88 с.
3. **Горелик, И. Ф.** Характерные черты личностно ориентированного урока / И. Ф. Горелик, Е. Н. Степанов // Завуч. – 2013. – № 6 . – С. 130–131.
4. **Запрудский, Н. И.** Современные школьные технологии / Н. И. Запрудский. – 2-е изд. – Минск: Сэр-Вит, 2014. – 287с.
5. **Иванова, Е. И.** Личностно ориентированное обучение: индивидуализация содержания образования / Е. И. Иванова // Завуч. – 2012. –№ 8 – С. 100–117.
6. **Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская мова».** Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета «Беларуская мова» // Роднае слова. – 2009. – № 8. – 79 с.
7. **Кашлев, С. С.** Интерактивные методы обучения педагогике / С. С. Кашлев. – Минск: Вышэйшая школа, 2015. – 175 с.
8. **Кодекс Республики Беларусь об образовании** 13 января 2011 г. № 243-З. – Мозырь: Белый Ветер, 2011. – 379 с.

9. Колеченко, А. К. Энциклопедия педагогических технологий / А. К. Колеченко. – Санкт- Петербург: Каро, 2009. – 367 с.

Дадатак 1

Прыём «Адгадай схаванае»

Заблукаць у трох соснах.

Звязаны, скручаны, а ўсё па падлозе скача. (Венік)

Рук многа, а нага адна (Дрэва)

Сама ў клеці, а каса на дварэ (Цыбуля)

Сямёра аднаго не чакаюць

Ва ўсіх дзетак адзенне з манетак (Рыба)

Матэрыял вопыту размешчаны на сайце АПА “Е-mail-канферэнцыя
“Сучасныя падыходы да выкладання беларускай мовы і літаратуры”
(матэрыялы, ч.6, 2016), “Асаблівасці асобна арыентаванага навучання”.

<http://www.academy.edu.by/semenarikonfer/1403.html>

Заданні па развіцці пазнавальнай дзейнасці

1. Якімі часцінамі мовы з'яўляюцца выдзеленыя словы? Адказ абгрунтуйце.

А мы **сабе** працягваем пісаць, не зважаючы на званок.

Не кідай хлеб, **каб** ён цябе не кінуў.

Бяры кошык і **пойдем** у грыбы.

Воз стаяў **наsupраць** хаты.

самастойныя
часціны мовы

службовыя
часціны мовы

2. Спішыце сказы, якія адрозніваюцца будовай ад адпаведных у рускай мове.

1. «Ніколі б не паверыла, каб на свае вочы не бачыла, што жывуць такія», – сказала Ульяна.
2. Няўжо я захварэў на настальгію, хоць за мяжой пражыў яшчэ так мала?
3. Ганна з двара ўжо іншаю дарогаю ішла, як ехаў Рыгор па яе.
4. Князь багаты, стары ажаніўся са мной, а мой верны слуга заручыўся з ракой.
5. Я ўдзячны лёсу за тое, што сустрэў цябе.

3. Перакладзіце сказы на беларускую мову. Знайдзіце словазлучэнні, якія сваёй будовай адрозніваюцца ад суадносных словазлучэнняў у рускай мове. Вызначце гэтыя адрозненні.

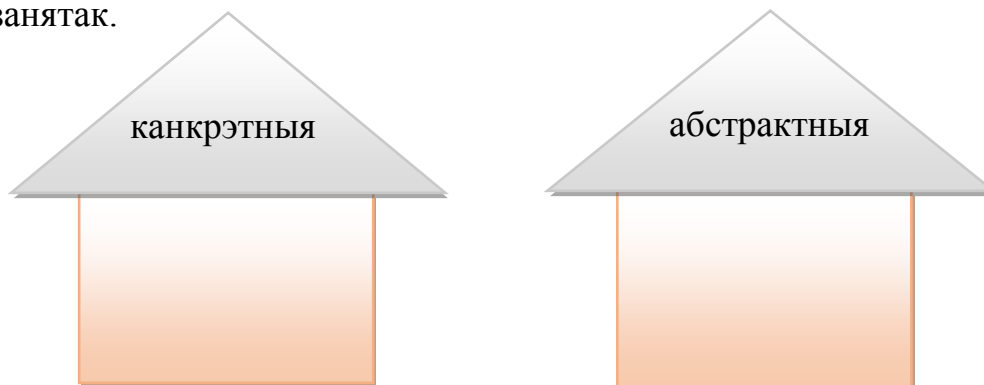
Путь к природе –
это путь к
прекрасному не
только вне себя,
но и в себе.

И вот вернулся
хозяин, по
которому так
скучал верный
пёс.

«Зачем
пожаловала?» –
кричал он сквозь
смех.

4. Размяжуйце канкрэтныя і абстрактныя назоўнікі. Запоўніць домікі «жыхарамі»:

Павага, любоў, гнеў, сезон, адвага, напеў, выйгрыш, сорам, выстрал, чуласць, слава, воля, гуманізм, смеласць, самота, аргумент, метад, забыццё, трывога, занятак.

5. Пры спісаванні пастаўце, дзе трэба, працяжнік паміж дзейнікамі і выказнікамі. Растлумачце яго пастаноўку. Растлумачце правапіс вылучаных

1. Верасень першы месяц восені.

2. Гродна старажытны беларускі горад.

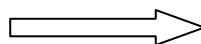
3. Песня вялікая сіла!

4. Нектар салодкі сок, які выдзяляецца кветкамі некаторых раслін.

5. Нахлебнік той, хто жыве на чужыя сродкі.

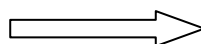
6. Запішыце правільныя адказы.

1. Знайдзіце зборныя лічэбнікі

Пяць кніг, адна трэцяя сада, двое акулераў

2. Укажыце колькасныя лічэбнікі

Дваццатае стагоддзе, тры сталы, першага верасня